

Research Paper

संत जनाबाईची अभंगवाणी

प्रा.डॉ.दिपक रिटे

विज्ञान महाविद्यालय मराठी विभाग सांगोला, जि.सोलापूर

प्रास्ताविक:-

मराठी भाषिक महाराष्ट्राला खूप मोठी प्राचीन साहित्य परंपरा आहे. मराठी संतानी जे अभंग वाड्:मय निर्माण केले ते त्याच्या समृद्ध अनुभवाचे प्रामाणिक प्रतिबिंब म्हणावयास हवे, प्राचीन संत मेळयात ज्ञानदेव, नामदेव, एकनाथ, तुकाराम या वारकरी संतानी मराठी भाषेला आपल्या अभंग निर्मितीतून समाजाची आणि स्व:स्थितीची वास्तवाने जाणीव करून दिली,

नाम विठोबाचे घ्यावे | मग पाऊल टाकावे ||

नाम तारक हे थोर | नामे तरिले अपार ||

आजामेळ उध्दारिला | चोखामेळा मुक्तीस नेला ||

नाम दळणी कांडणी | म्हणे नामयाची जनी || तसेच याच संतमेळयात आपल्या अभंग रचनेत सर्वांचे लक्ष वेधून घेण्याचे काम नामयाची जनी म्हणून जी स्व:ताचा उल्लेख करते, आणि आपल्या अभंगातून समाजातील वेगवेगळ्या विषयावर भाष्य करते, अशा संत कवयित्रीत संत जनाबाईचा आवर्जून उल्लेख करावा लागतो.

जनाबाईचे अभंग :-

जनाबाईचे अभंग मराठी प्राचीन साहित्यात विशेषत: संत वाड्:मयात आदराने उल्लेख करावे असे आहेत. त्याचे मोल एवढे आहे की स्त्री असूनही वेगवेगळे विषय समरसतेने व्यक्त केले आहेत, म्हणूनच संत नामदेवाच्या गाथेत जनाबाईचे ३४० एवढे अभंग उपलब्ध आहेत, आपल्या अभंगातून त्यांनी परमेश्वर भेटीची तळमळ व्यक्त केली आहे, तर संसारीकांना प्रपंच्यांचा अध्यात्मिक मार्ग व भक्तीचे महत्त्व ही पटवून दिले आहे, संत नामदेवाच्या सहवासात त्या भक्ती मार्गाकडे वळल्या, पण त्यांनी स्वत:चा असा अभंगवाणीचा प्रत्यय त्याच्या शब्दा-शब्दातून जाणवतो, सोप्या पध्दतीने त्यांनी शिव आणि राम यांच्यात फरक नाही, दोन्हीचं मूळ भक्ती आणि विडुल आहे, असेच सांगतात, त्यांनी आपल्या अभंगातून संत व्यक्ति विषयी सांगितले आहे. ज्याच्या ठिकाणी दया, क्षमा, शांती या सदगुणांचा ठेवा असतो तो संत म्हणूनच संत चोखामेळा पासून संत मुकुंद जोहारी पर्यंतच्या संत मंडळींना ते अवर्जून एकनिष्ठ वैष्णवं वाटतात, स्त्री जन्मा विषयीही त्या म्हणतात की, स्त्री जन्म म्हणूनी न व्हाचे उदास म्हणजेच स्त्री जन्माची खंत न बाळगता, सर्वांनी विडुल भक्तीचा स्विकार करावा, ज्याने आपली भक्ती आणि जगण्याचा मार्ग मिळेल.

विडुल नामाचा गजर:

संत जनाबाईनी आपल्या अभंगातून विडुलाच्या भक्तीचा जप प्रेमभावे केला आहे, त्याच्या मते सर्व बाजूनी संभाळून घेण्याचे माझा विडुल करीत आहे, तो माझा माय बाप आहे सर्वकाळी मजसाठी तो धावून येतो, एकूणच त्याच्या अभंगातून लेकरवाळ्या विडुलाचे अत्यंत सुंदर वर्णन आले आहे. विडुल एकटा आसत नाही, त्यांच्या समवेत सतत त्यांच्या भक्तांचा संप्रदाय असतो, त्यामुळे संत वाड्:मयात विडुल हे आराध्य दैवत मानले गेले आहे आणि एकूण सगळ्या लोकांच्या दृष्टीने समतेचे प्रतिक बनले आहेत म्हणजेच विडुल आणि त्याची भक्ती हाच जनाबाईचा श्वास आहे.

समारोप:

प्राचीन मराठी साहित्यात संत जनाबाईचा उल्लेख संत वाटिकेतील जाईची वेला असा आदराने केला जातो. नामदेवाच्या घरात घरकाम करताना ही त्यांच्या मनात विडुल भक्तीचाच विचार सुरु असायचा परंतु त्यांचे अबोल असे स्त्रीमन, अभंगातून व्यक्त झाले आहे

आपल्या दृष्टीने परमेश्वर म्हणजे विडुल आणि त्याचे जिवा-भावाचे आपल्याशी नाते आहे, हे त्यांच्या अभंगातून पदोपदी जाणवते त्यांच्या अभंगातील समर्पक योजना, प्रतिमा आणि वेगवेगळ्या छटा विचारात घेतल्या की असे जाणवते की निखळ आत्मतिवेदनाचा भाग म्हणून नव्हे तर त्यांच्या हृदयाचे प्रतिबिंब त्यांच्या भक्तीचा महिमा अभंगातून व्यक्त झाला आहे.

झाडलोट करी जनी | केर भरी चक्रपाणी ||
 पाटी घेऊनी डोईवरी | नेऊनिया टाकी दुरी ||
 ऐसा भक्तीसी भुलला | नीच कामे करु लागला ||
 जनी म्हणे बा विडुला | काय उतराई होऊ तुला ||

त्यांच्या भावमधून अभंगातून वास्तवाच्या पातळीवरचे व आडाणी, सामान्य स्तरातील असूनही जो भाव आपल्या अभंगातून व्यक्त केला तो संत वाङ्मयात मोलाचा आहे असे म्हणता येईल.

संदर्भ ग्रंथ :-

१. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास - ल.रा.पागारकर.
२. संत वाङ्मयाची सामाजिक फलश्रुती- अ.ना.देशपांडे
३. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास - अ.ना.देशपांडे.